

УДК 598.2

DOI: 10.37000/abbsl.2019.95.03

МОНІТОРІНГ ОРНІТОФАУНИ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ В СУЧАСНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ УМОВАХ

Ж. Коренєва, В. Гуніч, А. Голованова, М. Верхова, В. Дудкіна

Одеський державний аграрний університет

Птахи оточують нас всюди - в місті і в селі, в лісі і на морському чи річному узбережжі, на прогулянці в парку або під час роботи на відкритому повітрі. В більшості випадків ми просто не звертаємо на них уваги, але вони живуть поруч з нами, співають, гомонять - багатий пташиний світ вірує, а птахи України є частиною великої і дружної сім'ї пернатих. Світ птахів України дуже цікавий і різноманітний, а птиці Одеського регіону становлять найрізноманітнішу його частину. Прогулюючись по парку, морським берегом, лісовою стежкою, не можливо не звернути уваги на гомінких представників пернатої фауни нашої планети. Спостереження за життям птахів дає нам нові знання, відкриває цей дивовижний і цікавий світ пернати.

Ключові слова: птахи, Одещина.

Постановка проблеми. Птахи оточують нас всюди - в місті і в селі, в лісі і на морському чи річному узбережжі, на прогулянці в парку або під час роботи на відкритому повітрі. В більшості випадків ми просто не звертаємо на них уваги, але вони живуть поруч з нами, співають, гомонять - багатий пташиний світ вірує, а птахи України є частиною великої і дружної сім'ї пернатих. Світ птахів України дуже цікавий і різноманітний, а птиці Одеського регіону становлять найрізноманітнішу його частину. Прогулюючись по парку, морським берегом, лісовою стежкою, не можливо не звернути уваги на гомінких представників пернатої фауни нашої планети. Спостереження за життям птахів дає нам нові знання, відкриває цей дивовижний і цікавий світ пернатих [1-10]. В матеріалах ЗМІ часто подається інформація, що міські птахи можуть бути переносниками різноманітних захворювань, з яких певний відсоток припадає на зооантропонози. Більшість спеціалістів вважають, що така ситуація може бути пов'язана з способом життя цих птахів у містах, і в першу чергу з їх кормовою базою. Кормова база більшості міських птахів має зв'язок саме з життєдіяльністю людини. Найбільше претензій у медиків до таких «міських улюбленців»: голубів, горобців, шпаків, воронам, сорокам, гракам, а нашому регіоні і чайкам. Традиційно вважається, що ці птахи завжди живуть поруч з людиною. Тому люди їх прикормлюють, радіють коли пташки поселяються поруч, в'ють гнізда в парках, скверах, під дахами будівель, а інколи на балконах та підвіконнях. Птахи часто скупчуються величезними зграями на площах, в парках та скверах, штучних водоймах, шукають їжу на міських смітниках і тому можуть переносити збудників різноманітних захворювань з одного пункту і інший. На думку фахівців, які детально вивчили цей аспект життя птахів, найнебезпечнішими для нашого здоров'я є збудники енцефаліту, грипу, туберкульозу, орнітозу, бешихи, сальмонельозу, туляремії, токсоплазмозу. За матеріалами фахівців, пернаті здатні нагородити нас і більш важкими захворюваннями і в цьому плані особливо небезпечні мігруючі птахи.

Впродовж всього Одеського регіону, особливо навколо водойм, проходить пташиний міграційний шлях, на якому птахи можуть активно обмінюватися різноманітними збудниками. Саме мігруючі птахи могли занести в Україну багатьох невластивих нашим широтам екзотичних збудників. наприклад: пташиного грипу, хвороби Лайма та інших.

Мета роботи: провести аналіз орнітофауни Одеського регіону з метою подальшого проведення аналізу захворювання міських та мігруючих птахів.

Матеріал і методи дослідження: проводили аналіз статей провідних орнітологів України: Вісник Одеського університету. «Беркут» український орнітологічний журнал, «Бранта» збірник наукових праць Азово-Чорноморської орнітологічної станції; вивчали екологічний паспорт Одеського регіону; дані власних спостережень різноманіття птахів в місті, парках, морському узбережжі.

Результати власних досліджень. Список птахів фауни України включає майже 440 видів, які траплялися або трапляються на території України. Серед орнітофауни України 4 види є інтродукованими; 270-281 - гніздовими або ймовірно гніздовими, як мінімум 122 види - зимуючими, 40 видів спостерігаються тільки в період сезонних міграцій, ще як мінімум 120 видів мають статус залітних. Одеська область займає територію Північно-Західного Причорномор'я від гирла Дунаю до Тилігульського лиману (довжина морської берегової лінії в межах області перевищує 300 км) і тягнеться від моря на північ, в глиб суші на 200-250 км. Нині Чорне море та лікувальні грязі Куяльницького лиману створюють винятково високий рекреаційний потенціал Одещини. У пониззі великих річок (Дунай, Дністер) і лиманів, на морських узбережжях і в шельфовій зоні розташовані високо цінні й унікальні природні комплекси, водно-болотні угіддя, екосистеми, що формують високий біосферний потенціал регіону, який має національне і міжнародне значення. Відповідно до екологічного паспорта нашого регіону, перелік видів птахів, які охороняються на Одещині значний. Деякі види пернатих представників Одещини занесені до Червоної книги України, Європейського червоного списку, а деякі охороняються угодою про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (АЕWA) та Бернською конвенцією. Сьогодні таких видів птахів вже 65 і ми не можемо їх не перерахувати: Пелікан кучерявий (*Pelecanus crispus*), Баклан малий (*Phalacrocorax pygmaeus*), Чапля жовта (*Ardeola ralloides*), Косар (*Platalea leucorodia*), Коровайка (*Plegadis falcinellus*), Лелека чорний (*Ciconia nigra*), Казарка червоновола (*Rufibrenta ruficollis*), Лебідь-кликун (*Cygnus cygnus*), Огар (*Tadorna ferruginea*), Галагаз (*Tadorna tadorna*), Нерозень (*Anas strepera*), Шилохвіст (*Anas acuta*), Широконоска (*Anas platyrhynchos*), Чернь червонодзьоба (*Netta rufina*), Чернь білоока (*Aythya nyroca*), Гоголь (*Bucephala clangula*), Крех середній (*Mergus serrator*), Скопа (*Pandion haliaeetus*), Шуліка чорний (*Milvus migrans*), Лунь польовий (*Circus cyaneus*), Лунь степовий (*Circus macrourus*), Лунь лучний (*Circus pygargus*), Підорлик великий (*Aquila clanga*), Могильник (*Aquila heliaca*), Орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*), Балабан (*Falco cherrug*), Сапсан (*Falco peregrinus*), Боривітер степовий (*Falco naumanni*), Журавель сірий (*Grus grus*),

Журавель степовий (*Anthropoides virgo*), Деркач (*Crex crex*), Дрохва (*Otis tarda*), Хохітва (*Tetrao tetrao*), Лежень (*Burhinus oedicnemus*), Кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*), Пісочник великий (*Charadrius hiaticula*), Пісочник малий (*Charadrius dubius*), Пісочник морський (*Charadrius alexandrinus*), Кулик-довгоніг (*Himantopus himantopus*), Чоботар (*Recurvirostra avosetta*), Коловодник ставковий (*Tringa stagnatilis*), Баранець великий (*Gallinago media*), Кульон тонкодзьобий (*Numenius tenuirostris*), Кульон великий (*Numenius arquata*), Кульон середній (*Numenius phaeopus*), Дерихвіст лучний (*Glareola pratensis*), Дерихвіст степовий (*Glareola nordmanni*), Чорноголовий реготун (*Larus ichthyaethus*), Крячок чорнодзьобий (*Gelochelidon nilotica*), Крячок каспійський (*Hydroprogne caspia*), Крячок малий (*Sterna albifrons*), Голуб-синяк (*Columba oenas*), Пугач (*Bubo bubo*), Сова болотяна (*Asio flammeus*), Совка (*Otus scops*), Сипуха (*Tyto alba*), Жовна зелена (*Picus viridis*), Жайворонок малий (*Calandrella cinerea*), Сорокопуд червоноголовий (*Lanius senator*), Сорокопуд сирій (*Lanius excubitor*), Шпак рожевий (*Sturnus roseus*), Золотомушка жовточуба (*Regulus regulus*), Скеляр строкатий (*Monticola saxatilis*), Синиця біла (*Parus cyanus*), Вівсянка чорноголова (*Emberiza melanocephala*). З вище перерахованих видів птахів: 14 видів - вже на сьогодні є зникаючими (!), 15 – вразливими, а 25 – рідкісними. Багато видів диких птахів перебувають під загрозою зникнення, причому одним з основних факторів, який загрожує їх існуванню, є міжнародна торгівля. Тому ввезення таких птахів на територію України та вивезення їх за її межі регулюється відповідно до спеціальних правил, що встановлені як міжнародними угодами, так і національним законодавством України. За даними провідних орнітологів України (Русев та ін., 2010) встановлено, що орнітофауна міста Одеса достатньо різноманітна за видовим складом та нараховувала на 2010 рік майже 243 види птахів. Птахи які зустрічаються в місті Одеса відносяться до 19 загонів, 52 родин, що складає майже 58% видової фауни птахів України (Фесенко, Бокотей, 2002). Орнітофауна Одеси і Одеської області різноманітна. Найбільш часто зустрічаємі в Одесі (вулиці міста, парки відпочинку: «Шевченко», «Дюковський», «Савіцький», «Аркадія»; «Дендропарк Перемоги»; «Гідропарк Лузанівка» такі птахи: велика синиця (*Parus major*) і зеленушка (*Chloris chloris*), шпак (*Sturnus vulgaris*), польовий горобець (*Passer montanus*), домовий горобець (*Passer domesticus*), щиглик (*Carduelis carduelis*), сіра ворона (*Corvus cornix*), кільчаста горлиця (*Streptopelia decaocto*), горихвістка звичайна (*Phoenicurus phoenicurus*), сирійський дятел (*Dendrocopos syriacus*), грак (*Corvus frugilegus*), боривітер звичайний (*Falco tinnunculus*), сорока (*Pica pica*), жайворонок малий (*Calandrella cinerea*), мартін (*Larus cachinnans*) та багато інших. За підрахунками провідних одеських орнітологів, в Одесі поряд з нами мешкає більш ніж 100 тисяч крилатих сусідів. Деякі птахи в період гніздування селяться цілими галасливими зграями майже в центрі міста. Так, граки і шпаки любляють центральні вулиці міста (Рішельєвська, Пушкінська, Єкатеринінська та ін.), Дюковський парк. Великі зграї чайок зустрічаються як на морському узбережжі, так і в центрі міста (Дерибасівська, Приморський бульвар, ринок Привоз, Дюковський парк, дендропарк Перемоги). Значна кількість чайок мешкає на міському сміттєзвалищі. Крім, граків в центрі

міста, в основному, гніздяться шпаки, стрижі й садові горлиці, в промислових районах живуть щиглики, коноплянки і чижі, а в спальних районах – голуби, горобці і горихвістки. Полюбляють наше місто і галки (*Corvus monedula*), досить поширені птахи з родини воронів, зовні схожі, але за величиною помітно менше своїх каркати родичів. Збільшилась кількість в місті і хижих птахів. На дахах багатоповерхівок селиться боривітер звичайний. Найчастіше в польоті цього птаха супроводжує зграйка ластівок або інших дрібних пташок, що тримаються на пристойній відстані і попереджають своїм криком про наближення хижака. Тільки з цього крику і можна здогадатися про те, що летить хижий птах, так як саму причину крику можна і не побачити, настільки стрімко і безшумно хижак підлітає до своєї здобичі. Крім боривітера звичайного в місті зустрічаються й інші хижі птахи, такі як балабан (*Falco cherrug*) та сапсан (*Falco peregrinus*), що будують гнізда на опорах високовольтних ліній електропередач. Зустрічаються також і нічні хижі птахи такі, як сови - сова вухата (*Asio otus*) та сова сплюшка (*Otus scops*). Зустрічаються хижі птахи і на території Приморської переправи. Тут орнітологи зустрічали, крім боривітера звичайного, ще й орлана-білохвоста. Зі слів провідного орнітолога нашого регіону А. Корзюкова, орлан-білохвост досить великий птах, полюбляє безлюдну і віддалену місцевість. Район Приморської переправи полюбляють і такі граціозні птахи, як лебеді, яких взимку приїжджають підгодовувати мешканці Одеси та Приморська. Збільшилась кількість в нашому регіоні і фазанів, які мешкають в районах Куяльницького і Хаджибеївського лиманів, полях біологічної очистки та інших територіях де є спокій, кущі та висока трава. На полях біологічної очистки мешкають жовті чаплі, кулики, шилохвісти, качки. За словами орнітологів, птахи дуже полюбляють цю місцевість, що заросла очеретом, там мешкає до 10 тис. птахів. За словами А. Корзюкова, доцента біологічного факультету ОНУ ім. І.І.Мечникова, президента Українського товариства охорони птахів, через Одеський регіон міграція різноманітних птахів відбувається до десяти місяців на рік.

Висновки. 1. Птахи є невід'ємною частиною міських екосистем і в певною мірою формують їх. 2. Багато видів птахів змогли успішно пристосуватися до життя в міських умовах і виробили цілий ряд адаптивних екологічних рис. 3. Деякі види птахів тільки починають освоювати міста, інші – раніш більш чисельні, поступово зникають. При цьому, слід акцентувати увагу на тенденцію вселення в міста нових видів птахів. 4. Інтенсивні форми ведення сільського господарства, випасання худоби на берегах лиманів, озер і в балках негативно впливають на чисельності рідкісних видів птахів. 5. Неправильне зберігання і застосування мінеральних добрив і гербіцидів веде до загибелі тварин та птахів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грищенко В.М., Яблоновська-Грищенко Є.Д. Нові дані по рідкісних та маловивчених видах птахів Степової зони України // Беркут. 2012. 21. Вип. 1-2. С. 1-8.

2. Пилюга В.И. 1991. Новые данные о гнездовании исчезающих хищных

птиц в Одесской области и на сопредельных территориях // Редкие птицы Причерноморья. Киев; Одесса: 139-164.

3. Русев И.Т., Корзюков А.И., Радьков Д.В., Пилюга В.И., Закусило В.Н., Ахраменко Д.В., Курочкин С.Л. Птицы города Одессы и его прибрежных акваторий. Международная научно-практическая конференция «Экологические проблемы Черного моря». г. Одесса, 28-29 октября 2010 года. Одесса. 2010. С. 13-17

4. Русев И.Т., Корзюков А.И., Форманюк О.А., Панченко П.С., Гержик И.П. Результаты мониторинга зимующих птиц в прибрежной зоне Одесской области в период 2002-2003 гг.// Материалы научно-практической конференции Азово-Черноморского орнитологического союза. Николаев. 2003. С.78-81.

5. Русев И.Т., Корзюков А.И., Гержик И.П. Влияние аномальной зимы 2002-2003 гг на видовой состав и численность зимующих птиц в прибрежной зоне Одесской области // Вісник Одеського університету. 2004. Том 9. Вип.1-Біологія. С.193-202

6. Русев И.Т., Корзюков А.И., Соколовский Д.С., Овчаров А.А., Артамонов В.А., Рединов К.А., Вобленко А.С. Результаты учетов птиц на Одесских лиманах: Сухом, Хаджибейском, Куяльницком, Большом и Малом Аджальке, Тилигульском и Соленом озере у с.Морское // Бюллетень РОМ: Итоги регионального орнитологического мониторинга. Август 2004 г. Азово-Черноморское побережье Украины. 2005. Вып.2. 28с.

7. Русев И.Т. Зимуючі орлани-білохвости в Одеській області в 2006-2007 роках // Бюлетень: Збереження орлана-білохвоста в Україні. Київ, 2007. Вип.1. С.24-29

8. Фауна України. Том 4. Птахи. Загальна характеристика птахів. Курині. Голуби. Рябки. Пастушки. Журавлі. Дрофи. Кулики. Мартини. Київ: Видавництво Академії Наук УРСР, 1957. 431 с.

9. Фесенко Г. В., Бокотей А. А. Птахи фауни України: польовий визначник. Київ, 2002. 416 с.

10.Фесенко Г. В., Бокотей А. А. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів). 3-те, доп.. Київ-Львів,2007.112с.

МОНИТОРИНГ ОРНИТОФАУНЫ ОДЕССКОГО РЕГИОНА В СОВРЕМЕННЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

Коренева Ж., Гунич В., Голованова А., Верхова М., Дудкина В.

Птицы являются неотъемлемой частью городских экосистем и в определенной степени образуют их. Многие виды птиц смогли успешно адаптироваться к городской жизни и создали ряд адаптивных особенностей окружающей среды. Некоторые виды птиц только начинают завоевывать города, другие - ранее более многочисленные, постепенно исчезают. В то же время следует обратить внимание на тенденцию появления новых видов птиц в городах. Интенсивные формы земледелия, выпас скота на берегах лиманов, озер и балок негативно влияют на обилие редких видов птиц. Неправильное хранение и использование минеральных удобрений и гербицидов приводит к

гибели животных и птиц. Согласно экологическому паспорту нашего региона, перечень видов птиц, которые охраняются в Одесской области, является значительным. Некоторые виды пернатых представителей Одесской области занесены в Красную книгу Украины, в Европейский красный список, а некоторые защищены Соглашением об охране афро-евразийских мигрирующих водно-болотных угодий (AEWA) и Бернской конвенцией. Наиболее часто встречающиеся в Одессе птицы: *Parus major*, *Chloris chloris*, *Sturnus vulgaris*, *Passer montanus*, *Passer domesticus*, *Carduelis carduelis*, *Corvus cornix*, *Streptopelia decaocto*, *Phoenicurus phoenicurus*, *Dendrocopos syriacus*, *Corvus frugilegus*, *Falco tinnuculus*, *Pica pica*, *Calandrella cinerea* и многие другие.

Ключевые слова: птицы, Одесса.

MONITORING OF THE ORNITOFUNA OF THE ODESSA REGION IN MODERN ECOLOGICAL CONDITIONS

Koreneva Zh, Hunich V., Holovanova A., Verhova M., Dudkina V.

*Birds are an integral part of urban ecosystems and, to a certain extent, form them. Many bird species have been able to successfully adapt to urban life and have produced a number of adaptive environmental features. Some species of birds are just beginning to conquer cities, others - previously more numerous, are gradually disappearing. At the same time, attention should be paid to the trend of new bird species being introduced into cities. Intensive forms of agriculture, grazing on the banks of estuaries, lakes and beams adversely affect the abundance of rare bird species. Improper storage and use of mineral fertilizers and herbicides leads to the death of animals and birds. According to the ecological passport of our region, the list of bird species that are protected in the Odessa region is significant. Some species of feathered representatives of the Odessa Region are listed in the Red Data Book of Ukraine, the European Red List, and some are protected by the Conservation Agreement for Afro-Eurasian Migratory Wetlands (AEWA) and the Berne Convention. The most common birds in Odessa: *Parus major*, *Chloris chloris*, *Sturnus vulgaris*, *Passer montanus*, *Passer domesticus*, *Carduelis carduelis*, *Corvus cornix*, *Streptopelia decaocto*, *Phoenicurus phoenicurus*, *Dendrocopos syriacus*, *Corvus frugilegus*, *Falco tinnuculus*, *Pica pica*, *Calandrella cinerea*.*

Key words: birds, Odessa.